

НЯКОИ БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ „АКТОВЕТЕ“ ОТ ЦЪРКОВНИЯ СЪБОР НА КАТАРИТЕ В СЕН ФЕЛИКС ДЕ КАРАМАН

МАРИЯ ПИКИО-СИМОНЕЛИ (САЩ)

На г-н Франьо Шаниек дължим най-пълното изследване на текста на „актовете“ от църковния събор на катарите в Сен Феликс де Караман¹: един текст, чийто произход остава неясен и който ние познаваме само посредством свидетелстването на Бес, големия учен, който го преписва и транскрибира през XVII в. Освен въпроса за автентичността, по който в наше време няма вече никакви съмнения, г-н Шаниек поставя и другия също така сериозен въпрос за езика на този текст. Трябва да се каже обаче, че в литературния труд на г-н Шаниек, който освен това е много ясен, проблемът за езика не заема централно място. Но трябва да се каже също така, че той е единственият учен, който си е дал сметка за истинското значение на проблема.

Франьо Шаниек стига до заключението, че латинският език в частните актове от това време в Южна Франция е бил „в периода на своя упадък“², което прави съвсем нормално съществуването на грешки по латински в много документи от тази епоха. На второ място г-н Шаниек отбелязва, че „изразите от официалните документи *translatate* (преписвам, превеждам, прехвърлям) и *translatavit* (той преписа, преведе, прехвърли) се срещат често в личните грамоти от това време и в тази област“³. Г-н Шаниек не ни обяснява смисъла на глагола *translatate* изобщо, но преводът му на текста⁴ и примерите, които цитира от Дю Канж⁵, ни говорят, че той мисли за значението *преписвам*.

Проблемът се състои точно в това и Фр. Шаниек ни е посочил цялото му значение. От моя страна аз смятам, че трябва да се изтъкне най-напред фактът, че от V в. насам глаголят *translatate* винаги е имал двойното значение на *превеждам* и *преписвам*.⁶ Двете значения остават равностойни по време на Средновековието.

Тази равностойност и някои пасажи и особености на латинския език, които ни карат да бъдем недоволни от забележителния при все това превод на г-н Шаниек, предизвикват съмнения по повод съвсем ясното твърдение, че тук *translatate* означава просто *преписвам*. Ще отбележим, че в този текст има наистина „абсурдни“ латински форми, като например на първо място глаголят *addixit* (доведе), който управлява един аблатив: „in diebus illis Ecclesia Tolosana *addixit* papa Niquinta in Castro Sancti Felicij“ „(в ония дни Тулузката църква *доведе* папа Никвинта в крепостта на Свети Феликс)“⁷. Също така формата *papa Niquinta* със своето акузативно значение не ни изглежда съвсем правилна, дори ако можехме да я обясним като един „винителен падеж“ според гръцкия начин на изразяване“. Фр. Шаниек превежда: „през онези дни църквата в Тулуза *доведе* папа Никвинта в крепостта на Свети Феликс“⁸. Този превод е без съмнение най-

лесният и в същото време идва веднага в мисълта на всеки читател. Предложният падеж *in Castro* (в крепостта) следователно е една от многото грешки, които намираме в нашия текст. Сигурни ли сме обаче, че глаголят *adduxit* не би могъл да бъде използван с друго, различно от това значение? Ако приемем, че *papa* не означава нищо друго освен *свещеник*⁹ или *свършен* според употребата му при катарите, то църквата в Тулуза не би трябвало само да *доведе papa* Никвинта в Свети Феликс, но тя би трябвало също така и преди всичко да признае неговата власт, да даде отново *consolamentum* (утешение) на свършените, които са го били получили вече от други, чийто авторитет в този момент е бил отречен. В този случай глаголят *adducere* (да доведе) би могъл да бъде използван в смисъл на *ducere ad [altum]* (да доведе до висините, да въздигне), т. е. *издигам* или въвеждам някого в неговата длъжност. Биха ни станали ясни, от една страна, предложният падеж *in Castro* и, от друга, най-вече желанието на множеството да получи *consolamentum* от новия водач. Глаголят *aducere* би означавал латинизирането на една форма, която на латински език не съществува. Бихме могли да помислим за превод от гръцки и дори за едно точно възпроизвеждане от славянски (*въз-нести* = *ad-ducere*?).

Хипотезата, че под латинския текст е имало друг език, различен дори от провансалския — нещо, което би оправдало при всички случаи много „грешки“ в текста, — е подкрепена от друг, почти съвременен документ: едно писмо на кардинал Пиер де Сен Крисогон от 1178 г., публикувано от отец Донден през 1946 г.¹⁰ Това писмо и „актовете“ са много близки, особено ако приемем за „актовете“ на църковния събор на катарите датировката на годината 1176, която беше предложена неотдавна от Бернард Хамилтон¹¹ и която старият хронист Роже де Хавенден, от друга страна, беше вече дал като сигурна.¹²

Защищавайки автентичността на текста, предаден от Бес, А. Донден си е послужил с писмото на кардинала, за да документира факта, че свършените катари са познавали и са си служели с латинския език по един груб и примитивен начин и че следователно грешките, които се срещат в текста на Бес, изглежда, потвърждават неговата автентичност, вместо да я отричат. Това е един много убедителен аргумент.

Същото това писмо на кардинал Пиер де Сен Крисогон ни подсказва и някои други съображения. Тъй като кардиналът е бил готов да дискутира по въпросите на теологията с образованите катари, налагало му се е да намери един общ език със своите събеседници. Един от свършените катари прочел публично много дълъг документ, в който еретиците „*fidei suae articulos conscripserant*“ (бяха вписали основни моменти на своята вяра). Очевидно е ставало въпрос за един вид *professio fidei* (открито признаване на вярата). Кардиналът не разбрал почти нищо било поради многословието на документа, било че не познавал много добре езика им: „*lingua eorum non erat nobis satis nota*“ (техният език не беше достатъчно ясен за нас) — признава той. Кардиналът едва успял да схване няколко думи тук и там: „*verba quaedam deprehendissemus*“ (схванахме няколко думи) — заявява той. Тогава кардиналът поискал катарите да му обяснят своята догматична позиция на латински език. Един от свършените катари се опитал да го направи, но в действителност не успял да каже свързано „две думи на латински“ по един разбираем начин. Кардиналът пише: „*Lingua latinam penitus ignorabant, sicut in vetbis unius illorum apparuit, qui, cum latine vellet loqui vix duo verba iungere potuit*“ (не познаваха основно латински език, както се разбра от думите на един от тях, който, щом като пожела да говори на латински, едва успя да свърже две думи). Но все пак е трябвало да се намери някакъв начин за установяване на връзка, за да се излезе от затруднението: тъй като кардиналът не знаел достатъчно техния език (*lingua eorum*), а катарите-теолози не могли да си служат с латинския език. Тогава кардиналът се съгласил на нещо, което му се струвало

по принцип напълно абсурдно. Той приел да дискутира по въпросите на вярата, „de ecclesiasticis sacramentis“ (за църковните свещенодействия), говорейки на прост, народен език: „necesse fuit nos illis condescendere et de ecclesiasticis sacramentis . . . , quamvis satis erat absurdum, vulgare habere sermonem“ (беше необходимо ние да се съгласим с тях и за църковните свещенодействия. . . , макар и да беше абсурдно да говорим на народен език).

От това писмо, твърде важно по мое мнение, могат да се направят интересни заключения: (1) съществувал е собствен език на катарите, в който дългата *professio fidei* на еретиците е била съставена и който „non erat satis nota“ (не беше достатъчно ясен) на кардинала. Този език обаче не му е бил съвсем непознат, тъй като е могъл да схване „verba quaedam“ (няколко думи). (2) Съществувал е също така латински език, който катарите не са знаели. (3) Съществувал е най-накрая *sermo vulgaris* (народен език) който е бил единственото възможно средство за връзка между кардинала и катарите.

Какъв е бил „lingua eorum“ (техният език)? Дали е бил гръцки или славянски? Вземайки пред вид факта, че кардиналът е могъл да разбере от него някоя и друга дума, струва ми се, че гръцката хипотеза е по-приемлива от славянската.

Във всеки случай, ако е вярно, че глаголят *translatate*, който срещаме в *explicit* (обяснението) на „актовете“ от църковния събор на катарите в Сен Феликс де Караман,¹³ може да означава *преписвам*, не би трябвало да пренебрегваме факта, че същият този глагол има и значението на „in aliam linguam vertere“ (да преведа на друг език). Ако приемем това тълкуване, многобройните грешки в латинския език на „актовете“ не биха били само резултат от бедната латинска култура на образованите катарци, но също така и от техния навик да се служат почти единствено със *sermo vulgaris*, най-малкото при тяхната проповед. Тези грешки биха отразили затруднението, което Петрус Поланус е срещнал, превеждайки на латински език писмен текст от език, който не е бил много познат. Трябва да считаме наистина, че културата на съвършените катарци през тези първи десетилетия на XIII в. е била достигнала едно по-високо ниво. И А. Борст го подчертава: „... в началото на XIII в. . . училищата на катарите, които отначало съществуват тук, за да може в тях само да се преподава и да се служи на вярата, скоро след това се използват за разпространяването на едно културно образование, като в южната част на Франция учителите се занимават с децата на благородниците и ги обучават и възпитават в духа на научните дисциплини“¹⁴. Петрус Поланус, преписвач или преводач, е принадлежал към това ново поколение на съвършени, на които не е липсвала известна култура. Едно поколение, което е трябвало да поддържа полемическия напор срещу църквата и официалната теология, срещу нейните преследвания и в Южна Франция дори да понася жестокостта на кръстоносния поход.

Без значение дали е подготвил своя текст през 1232 г., както Бес е прочел, или през 1223 г., както Б. Хамилтон предложи по много убедителен начин,¹⁵ Петрус Поланус трябва да е бил доста образован и културен човек, за да получи тази длъжност от своя учител Исарн. Истина е, че големият брой грешки, измерени в текста, който той *translatit*, би могъл да се дължи на примитивния текст, който Петрус Поланус е спазил напълно. Ако вземем под внимание обаче факта, че дейността на един преписвач не се е състояла в това просто да преписва, но че по правило се е поправяла и се е търсела възможно най-ясната форма (с една дума: всеки преписвач се е стремил да разбере това, което е преписвал, и да възпроизведе това, което е прочитал и тълкувал у своя предшественик,) струва ми се, че ако Поланус беше преписал един изопачен и сгрешен текст, той щеше да го поправи или поне най-явните и елементарни грешки в него. Но ако задачата му е била по-сложна, т. е. ако той е трябвало да *translatate* някакъв текст от

голямо значение от един език на друг, неговите грешки в латинския език сякаш да бъдат оправдани поради старанието му да превежда *verbarim* (дума по дума). Да прибавим и това, че неговият „странен“ латински може би се е поддал по един съвсем особен начин на изопачаванията на преписвачите през различните периоди на предаване на текста, за което ние не знаем нищо.

Бостонски колеж — Бостон, САЩ

Преведе от френски Елка Йончева

БЕЛЕЖКИ

¹ Fr. Šaniek. Le rassemblement hérétique de Saint-Félix-de-Caraman (1167) et les Eglises Cathares au XIIe siècle. — B: Revue d'Histoire Ecclésiastique, vol. LXVII, No 3—4 (1972), pp. 767—799.

² Fr. Šaniek, art. cit., p. 782.

³ Fr. Šaniek, art. cit., p. 783.

⁴ Fr. Šaniek превежда: „Le Seigneur Pierre Isarn a fait faire une copie. . . Pierre Pollanus en a fait une copie. . .“, латинският текст, бидейки: „Hoc translatum fecit translatare. . . Petrus Pollanus translatavit haec“. art. cit., pp. 778—779. Курсивът е мой.

⁵ Fr. Šaniek, art. cit., p. 783, n. 3.

⁶ Вж. Niemeyer. Mediae Latinitatis Lexicon Minus; Blaise. Lexicon Latinitatis Medii Aevi, както и самият Duce, който дава като първо значение *traduire*: „Translatate: in aliam linguam vertere“.

⁷ Има много издания на тези „актове“. За удобство аз цитирам от изданието: Šaniek, art. cit., p. 772.

⁸ Fr. Šaniek, art. cit., p. 772.

⁹ Вж. S. Runciman. The Mediaeval Manichee, Cambridge: 1955. p. 162. Може да се види също така: R. Manselli. L'eresia del male, Napoli: 1963, p. 171, n. 38.

¹⁰ A. Dondaine. Les Actes du Concile Albigeois de Saint-Félix-de-Caraman. Essai critique d'authenticité d'un document médiéval B: Miscellanea Giovanni Mercati, vol. V, Città del Vaticano: 1946, pp. 324—355. Писмото се намира на с. 335.

¹¹ B. Hamilton. The Cathar Council of Saint-Félix. Reconsidered B: Archivum Fratrum Praedicatorum, 48 (1978), а така в: B. Hamilton. Monastic Reform, Catharism and the Crusades (900—1300). London: 1979, pp. 23—53.

¹² A. Dondaine, art. cit., n. 13, отнасяйки се до Chronica на Roger в изданието, подготвено от W. Stubbs. Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores, t. II, London: 1869, пише: „Роже датира погрешно църковния събор в 1176 г.“

¹³ Текстът на *explicit* е следният: „Hoc translatum fecit translatare Dominus Petrus Isarn[i] de Antiqua Carta in potestate supra dictorum facra, [qui] Eccl[esi]as sic[ut] superius scriptum est dividerunt. Feria II. in mense Augusti, XIV. Die, in introitu mensis, Anno M. CC. XXXII. ab incarnatione Domini. Petrus Pollanus translatavit haec, omnia rogatus ac mandatus“. Цитат от Fr. Šaniek, art. cit., pp. 778—779.

¹⁴ A. Borst. Les Cathares. Превод и послесловие от Ch. Roy. Paris, 1978, pp. 92—93.

¹⁵ B. Hamilton, art. cit., pp. 27—28.